

Юрії МОСЕНКІС

**ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ СИСТЕМИ
ПАМ'ЯТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ
(На тлі міфологічної ідеології й астрономічної науки)
Формулювання проблеми**

Сучасний етап синтетичних знань про ідеологію минулого не дозволяє сумніватися в тому, що на певному досить тривалому етапі еволюції людського суспільства міфологія виступала панівною ідеологією й становила і суть, і контекст багатьох галузей діяльності, серед іншого й архітектури та будівництва (Я. Грімм, М. Мюллер, О. М. Афанасьєв, О. О. Потебня, М. Еліаде, В. В. Іванов, Е. Кассіре, Б. О. Рібаков, М. І. Стеблін-Каменський, В. М. Топоров, Б. А. Успенський, О. О. Формозов та ін.). Сказане стосується тієї або тієї споруди настільки, наскільки споруда осмислювалась у ролі сакральної — а сакральним актом у давнину було навіть спорудження звичайного житла, а тим паче палацу або храму. Міфологізацією відзначався не тільки наслідок, а й процес будівництва (будівельні обряди стародавніх слов'ян найдетальніше висвітлив О. К. Байбурін). З другого ж боку, витворення міфології позначене помітним впливом астрономічних знань (спостереження Сонця, Місяця, планет, зірок і сузір'їв), що, пройшовши через міфологічне мислення, конденсувались у численні сюжети, мотиви й образи з відчутним «небесним» підтекстом (що можна проілюструвати астрономічним компонентом давньогрецьких міфів критського циклу, «Іліади», «Одіссеї», кельтських міфів артурівського циклу, іранськими сюжетами про Митру, навіть текстом Біблії). Астрономічна орієнтація (саме слово походить від латинського позначення сходу Сонця) відома ще неандертальським похованням. Отже, виходячи з усього вищесказаного, не варто недооцінювати ролі міфологізованого астрономічного знання у розробленні, спорудженні й культурному осмисленні стародавніх будівель, повною мірою включених у сучасну їм міфологічну ідеологію — хай то буде єгипетська піраміда, вавилонський зиккурат, британський Стоунхендж а чи трипільське житло.

Винятково важливе значення мала священна орієнтація споруди. Відомо, що в стародавньому Єгипті будівництво розпочиналося з обряду «натягування мотуки» — орієнтації на місцевості відповідно до положення Сонця і зірок

(пор. ангелів із мотузками в апокрифічній книзі Єноха, астрономічна частина якої, близька до біблійної книги Єзекіїля, описує обсерваторію на широті Стоунхенджа або близько того). Міфологізована астрономія впливала і на вибір місця для споруди (три найбільші єгипетські піраміди Хеопса, Хефрена і Мікєрина відносно Нілу повторюють положення трьох зірок поясу Оріона відносно Чумацького Шляху), і на її орієнтацію (точне орієнтування пірамід, як і багатьох інших споруд стародавнього Єгипту і не тільки його, за сторонами світу), і на ті або ті деталі споруди, а саме розміщення дверей, вікон, колон тощо. Так, деякі єгипетські храми розраховані на освітлення статуї бога в середині Сонцем у певний день року (пор. сонячне світло як «славу бога» в метафоричній мові Біблії, наприклад, храм Соломона за зразком фінікійського храму сонячного бога Мелькарта). Тільки священна астрономія і геодезія могли змусити стародавніх єгиптян будувати храми в, здавалося б, дуже незручних з погляду неавколишньої природи місцях (включаючи й столицю Ехнатона). В ідеологічній основі такого будівництва перебувала ідея співвіднесення земної території з неbesною картою (що пізніше було узагальнено приписуваною Гермесові тезою «що вгорі, те й внизу»). Коридори єгипетських пірамідальних гробниць зорієнтовані на північні зірки, що не заходять і виступали для єгиптян утіленням вічності (як і для майя, що також застосовували астрономічну орієнтацію в культовому будівництві). Деякі ірландські мегалітичні кургани коридором спрямовані на Венеру в день зимового сонцестояння («народження Сонця», пор. відоме римське свято, різдво єгипетського бога сонця Ра, давньоіранського сонячного Митри і Христа), що символізувало відродження померлого. Всесвітньовідомий Стоунхендж у формі жіночого лона символізував повторне народження (пор. поховання в позі ембріона) за прикладом відродження Сонця і Місяця, що їх спостерігали жерці Стоунхенджа, здійснюючи там водночас поховання значних членів племені (пор. поховання «короля Стоунхенджу»).

Стоунхендж може виступати промовистим прикладом споруди явного культово-астрономічного призначення. Він був настільки важливим центром старозавніх обрядових спостережень, що описаний не тільки вищезгаданою книгою Єноха, Діодором Сицилійським і, нарешті, міфами про короля Артура (в образі «Круглого столу», число лицарів якого відтворює астрономічні періоди, серед яких особливо цікаве 16 — кількість сезонів британського «мегалітичного календаря»). Винятково показово, що широта Стоунхенджу збігається з широтою уральської священної обсерваторії Аркаїм, збудованою іранськими племенами (пор. припущення про рух індоевропейців, можливо іранських племен, з Уралу через Францію до Британії, й ім'я Артура давньоіранською мовою означає «бог Сонця»), також із широтою «німецького Стоунхенджу» Гозек і, нарешті, широтою Києва, що накладає особливу відповідальність на дослід-

ження давньокиївської священної геодезії. Названа широта особливо сакралізована тому, що тільки на ній збігаються точки сходу Сонця в літнє сонцестояння і заходу в зимове (чотири точки сонячного горизонту становлять квадрат). Стародавнім слов'янам-язичникам не була чужою ідея астрономічного храму (пор. фольклорні описи церкви в лісі з вікнами, в які заглядають світила, і давньоарабське змалювання астрономічного храму давніх слов'ян із отворами для спостереження денного світила).

Відома практика побудови нових святилищ на місці давніших (від Київської Русі до Британії) дозволяє здійснювати вірогідні реконструкції з залученням астрономічного знання. Так, орієнтація Парфенону свідчить про наявність на його місці культової споруди близько 1100 р. до н. е., в період «темних віків», а орієнтація давньоєгипетського Сфінкса засвідчує астрономічний напрямок на Сонце в період весняного рівнодення в X–IX тис. до н. е. (нині найдавніший відомий давньоєгипетський храм датований 6000 р. до н. е.).

Важливий контекст являло собою міфологічне сприйняття будівельного матеріалу, а саме каменю (нерідко магічно пов'язуваного з небом через уявлення про небесне склепіння і метеорити), металів (також небесних, варто згадати метеоритне залізо, пор. шумерську назву свинцю як «каменю неба», грузинську назву латуні як «металу кольору Місяця») і, нарешті ж, дерева, співвіднесеного зі «світовим деревом» як земним образом Чумацького Шляху.

Тільки з залученням міфологічної та астрономічної інформації можливо здійснити скільки-небудь вірогідне моделювання стародавнього культового будівництва як системи споруд, невіддільної від тогочасної ідеології, а не як поодиноких будівель, помилково інтерпретованих на рівні «речей у собі».

Деверо П. Древние святилища и великие мистерии прошлого: Загадки древних культовых сооружений. — М., 2008.

Кауров Э. Н. Астрономическая основа пространственной ориентации мустьерских погребений // Древняя астрономия: Небо и Человек: Труды науч. конф. — М., 1998. — С. 187–191.

Кызласов И. А. Воплощения Вселенной (Археологические памятники как объект палеоастрономии) // Историко-астрономические исследования. — М., 1989. — Вып. 21.

Миллер А. А. Элементы неба на вещественных памятниках // Сб. статей к сорокапятилетию научной деятельности Н. Я. Марра. — М.; Л., 1933. — С. 125–157.

Фролов Б. А. Астральные мифы и рисунки // Очерки истории естественнонаучных знаний в древности. — М., 1982. — С. 41–58.

Фролов Б. А. Палеолитическое искусство и мифология // У истоков творчества: Первобытное искусство. — Новосибирск, 1978.

Шилов Ю. А. Мифы о «космических странниках» и календарная служба Европы V–I тысячелетия до н. э. // Историко-астрономические исследования. 1991. — М., 1992.

Blomberg M., Henriksson H. Orientations of the Late Bronze Age villa complex et Vathypetro in Crete // Mediterranean Archaeology and Archaeometry. — 2005. — Vol. 5. — Issue 1 // www.rhodes.aegean.gr/maa_journal/issues2005a.html.

Blomberg M., Henriksson H. Orientations at the Minoan Peak Sanctuary near Gonia (Maleviziou) // Astronomy and cosmology in folk traditions and cultural heritage: 15th annual Meeting of the Society European Pour L'astronomie Dans la culture & with Oxford International Conference on Archaeoastronomy and Astronomy in Culture. 2007, July 22–31. — Klaipeda, 2007.

Blomberg M., Henriksson H. Orientations of the Minoan palace at Phaistos in Crete // Mediterranean Archaeology and Archaeometry. — 2006. — Vol. 6. — Issue 3 (Special Issue) // www.rhodes.aegean.gr/maa_journal/issues2006c.html.

Brennan M. The stones of time: calendars, sundials, and stone chambers of ancient Ireland. — Rochester, 1994.

North J. Stonehenge, Neolithic Man and the Cosmos. — L., 1996.

Thom A. and A. S. Megalithic Rings: plans and data for 229 monuments in Britain. — Oxford, 1980. — (BAR British, Ser. 81).